

Horváth Róbert

A GEOPOLITIKA FONTOSSÁGÁRÓL

A GONDOLKOZÓ EMBEREK többsége úgy véli, kellő információk birtokában a saját világnézete alapján képes arra, hogy helyesen értelmezze a világpolitikai eseményeket. Valójában: ez geopolitikai ismeretek nélkül már nem lehetséges. Az információk nem elégségesek, ha nem terjednek ki geopolitikai tényezőkre, és a legmélyebb létszemlélet sem juthat adekvát mai világpolitikai értéshez, ha nem öleli fel a geopolitikát. Mindez nem volt mindig így, s nem örömmel, hanem tárgyilagosan állapítjuk meg. Tézisünket előbb három példával kívánjuk alátámasztani.

HÁROM PÉLDA

A napjainkban számottevő társadalmi felháborodást kiváltó Transzatlanti Kereskedelmi és Befektetési Egyezmény (vagy Szerződéssel – a TTIP-vel) kapcsolatos tárgyalások 2013-tól folynak. Hozzá kellene azonban tenni, hogy csupán ezen a néven nyilvánosak és zajlanak 2013 óta. Zbigniew Brzezinski, az Amerikai Egyesült Államok egyik legismertebb geostratégája már a *Foreign Affairs* 1997. szeptember–októberi számában „egy transzatlanti szabadkereskedelmi megállapodás” szükségességéről beszélt.¹ Vagyis legalább tizenhat éve létezik egy terv, amely napjainkra a TTIP formájában öltött testet. Geopolitikai ismeretek birtokában ez utóbbi valószínűsíthető lett volna, így többet lehetett volna tenni a megakadályozásáért is. Mellesleg jegyezzük meg, hogy vannak rövid, közép- és hosszú táv-

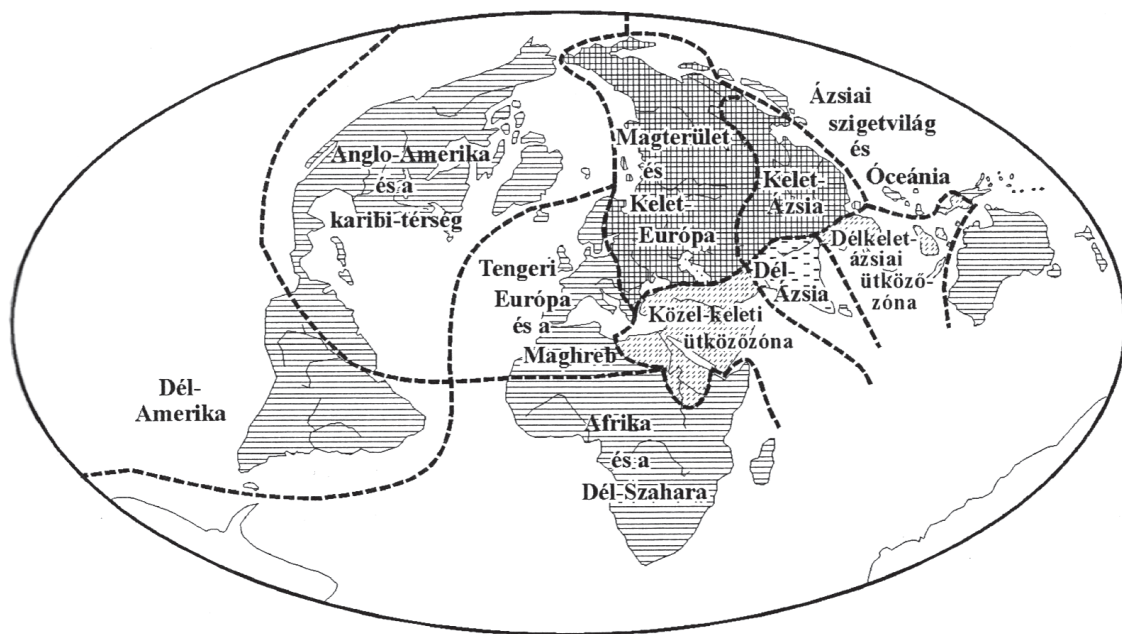
ra szóló geopolitikai stratégiák. Brzezinski szerint a rövid távúak körülbelül öt, a középtávúak nagyjából húsz éven belül megvalósítandó terveket jelentenek.² A hosszú távúak időben nehezen behatárolhatók és a legkevésbé ismertek.

1941 novemberében Albrecht Haushofer – Rudolf Heß sikertelen angliai akciója után – terjedelmes dokumentumot juttatott a német külügyminisztériumba, amellyel befolyásolni kívánta a német geopolitikai gondolkozást és politikát.³ Főként Andreas Hilgruber, Walter Stubbe és Hans Werner Neulen⁴ kutatásai alapján, magyar nyelven Pritz Pál ismertette a beadvány tartalmát, amelyben többek között a következőket olvashatjuk. „»Ha nyugodt Közép-Európát akarunk – szögezi le [Albrecht Haushofer] –, akkor nem csupán az újabb magyar követelésekkel kell szembeszegülnünk, hanem a megvalósult 'revíziókat' is részben vissza kell csinálnunk.« A szlovákoknak mindenekelőtt Kassát akarja visszaadni, a horvátoknak pedig a Mura-vidékét és Dél-Baranyát. Szükségesnek tartja Kárpátalja átadását Ukrajnának (beleértve Ungvárt és Munkácsot is) és mindezek nyomán egész Észak-Erdélyt Romániának.”⁵ Tudjuk, hogy ezek a magyar vonatkozású geopolitikai elgondolások hat évvel később, a bécsi döntések hatályon kívül helyezésével, vagyis az 1947-es párizsi békeszerződéssel nagyjából megvalósultak. Albrecht Haushofer nem volt németellenes, de apjától eltérően ellenezte a nemzeti gondolatra épülő társadalmak és nemzetállamok jövőjét.⁶ Úgy tűnik, nem egyszerű-

en a német-angol szövetség pártján állt,⁷ hanem valamiképpen a tengeri-tengerentúli hatalmak szolgálatában,⁸ amit beadványának általános világpolitikai javaslatai még inkább valószínűsítettek. „A jelenlegi [második világ]háborút egyik harcoló világhatalom sem nyerheti meg totálisan. (...) A brit-amerikai hatalmi közösséget – amelynek az óceánok feletti ellenőrzés valamint az amerikai kontinens megtámadhatatlansága a magva – nem lehet megrendíteni (...). Oroszország – sztálini vagy más alakjában – Volgától a Bajkál-tóig terjedő magvát mindenképpen meg [kell] őrizni, tehát sem Oroszország, sem Kína totális erőszakos alávetése nem képzelhető el (...). Ezen szempontokat mérlegelve [az ifjabb] Haushofer arra számít, hogy minden jövőbeni béketárgyalás öt nagy háttérösszefüggés alapján zajlik majd: a) Európa német vezetésű föderációban egyesül; b) szabályozni kell ennek az Európának a brit-amerikai tengeri hatalomhoz való viszonyát; c) London és Washington között belső hatalmi kiegyezést kell létrehozni; d) kérdés, hogy kinek a költségére, de Japán bizonyos életszükségeit (...) ki kell elégíteni; e) tisztázandó, hogy mennyire lehetséges illetve lehetetlen a Szibériába szorított Sztálin (és Nagy-Oroszország) világpolitikai elszigetelése.”⁹ Nem egészen négy évvel később ezek az elvek – természetesen nem német oldalról – kezdtek megvalósulni, melyeket az ifjú Haushofer létező geopolitikai koncepciókból vezetett le, de olyan időben fogalmazott meg, amikor a második világháború kimenetele még napról-napra bizonytalan volt. A brit-amerikai hatalmi közösség valóban nem rendült meg; Oroszország magvát ellenőrzés alatt tartották; Oroszország és Kína totális alávetését fel sem vetették. S mindez tényleg az említett „öt nagy háttérösszefüggés” alapján történt: szabályozták Európa brit-amerikai tengeri hatalomhoz való viszonyát; London és Washington között belső hatalmi kiegyezés történt; Japán új életszükségeit – a brutális ideológiai átnevelés évei

alatt – az USA fizette meg; a Szovjetuniót pedig – a fentieknek megfelelően – el is szigetelték, meg nem is. Egyedül az első, „Európa német vezetésű föderációban való egyesülése” valósult meg jóval később, a mai Európai Unióban. Németországot durván, bizonyos geopolitikai elveknek megfelelően kettéosztották, de Nyugat-Németország így is meghatározó szerepet játszott Európa politikájában, az Egyesült Államok felügyelete alatt. Hogyan lehetséges, hogy egy nemzetállam-ellenes, de a nemzeti társadalom gondolatát saját céljaira felhasználó,¹⁰ német geográfus, történész és író megfogalmaz geopolitikai terveket, amelyek néhány éven belül majdnem teljesen megvalósulnak? Nem kívánjuk megválaszolni a kérdést, de talán ez az eset is a geopolitika fontosságát mutatja. Számunkra mindenképpen.

Harmadik példánk az angol geopolitikai iskola egyik korai alakja, Sir Halford Mackinder Heartland-teóriájával kapcsolatos, aki 1904-ben földrajztudósként fogalmazta meg először a magterület gondolatát.¹¹ Munkásságának jelentősége egyrészt abban áll, hogy összekapcsolta a földrajzot a történelmi szemlélettel, egy bizonyos szintű történelemfilozófiával. Így felismerte, hogy az újkori világtörténelem sok tekintetben a tengeri és a szárazföldi hatalmak küzdelmének története. Skót-angol származású lévén a tengeri hatalom pártján állt, de másik nagy érdeme, hogy szem előtt tartotta a kétféle hatalom egyensúlyának elvét. Úgy tűnik, arra törekedett, hogy ne emelkedhessen fel egyetlen földi világbirodalom, kizárólagos világhatalom se, legyen az akár tengeri, akár szárazföldi. Jelentős érzékenységet tanúsított Oroszország iránt is, amiből következően nem csupán az általánosságban vett szárazföldi hatalomról tudott sokat, hanem annak „rejtett képletét”, „működési elvét”, kulcsát is megtalálta. Továbbá az elsők között volt, akik döntő geográfiai tényezőként ismerték fel az eurázsiai szárazföldi masszívu-

A világ geostratégiai régiói és azok geopolitikai alrendszerei S. B. Cohen szerint
(Geopolitikai szöveggyűjtemény, 1999, 81. o.)

mot, s ezért meghatározó geopolitikai tényezőként Euráziát. „Az az Eurázsia-fogalom, melyhez most eljutottunk, egy északon jéggel, máshol vízzel határolt, 21 millió négyzetmérföldnyi összefüggő területre vonatkozik. Ez Észak-Amerika háromszorosa. Eurázsia középső és északi részének, mely körülbelül 9 millió négyzetmérföld, vagyis Európa területének több mint kétszerese, nincs vízi összeköttetése az óceánnal”.¹² „(...) az óceánnal összeköttetésben álló folyók nem érik el ezt a területet.”¹³ A kulcsövezet és a magterület fogalma részben e tényekből következett. A pivot area vagy Heartland megközelíthetetlen a tengeri hatalmak számára, ezért olyan geopolitikai építkezés és hatóerő bázisa lehet, amely legyőzheti a tengeri hatalmakat, sőt a tengeri világhatalmat. „Ez a hatalmas térség azért tekinthető egy [legdöntőbb szárazföldi] egységnek, mert minden folyója a Jeges-tengerbe, vagy a szárazföldön belül a [saját részét képező] Kaszpi-tengerbe és az Aral-tóba ömlik, és sehol, semmilyen része nem éri el a nyílt óceánt.”¹⁴

„Aki kezében tartja a »magterületet«, az a »világsziget« [az Észak-Afrikával kiegészülő Eurázsia] ura, és aki a »világszigetet« tartja kezében, az az egész világot irányítja” – szól Mackinder leghíresebb maximája.¹⁵ A titkos diplomácia, a hírközlés, a légierő, a nagy hatótávolságú rakéták, a titkosszolgálatok, a geoökonómia majd pedig a tömegkommunikáció növekvő szerepével kétségtelenül háttérbe szorult a tengeri és a szárazföldi hatalmak közötti feszültség történelmi és politikai jelentősége. Ennek következtében úgy gondolhatnánk, hogy Mackinder magterület-elméletének világpolitikai relevanciája lecsökkent. Rejtélyes okokból kifolyólag azonban ma is azt látjuk, nemcsak az első és a második világháború volt ezzel kapcsolatos – meggátolni, hogy a legnagyobb európai szárazföldi hatalmat képviselő németiség megszerezze a magterületet vagy akár csak szövetségre lépjen a magterület „kulcsországával” –, hanem aktuálpolitikai kérdésről van szó. Ugyanis bármi állt a Szovjetunió

megszűnése hátterében, az mára valamilyen módon aktualizálta a magterület-teóriát. Az Amerikai Egyesült Államok számtalan világpolitikai beavatkozása, hadászati lépése, ideológiai támogatása, gazdasági nyomása olybá tűnik, hogy Japánnal való gazdasági kapcsolata és a NATO léte után, néhány évtizede különösen szoros gyűrűt akar fonni a magterületet birtokló Oroszország köré: hihetetlen nyomásgyakorlás az EU-ra, szerb-horvát háború, titkosszolgálati jelenlét Tibetben, Afganisztán, Irak, rejtett szerep az izraeli–palesztin konfliktusban, az arab tavaszban, Ukrajnában és Szíriában, némileg nyíltabb törökországi, majd görög befolyás, Kína pénzügyi támogatásának elnyerése, Irán megtámadásának szándékai és az újabb pakisztáni elégedetlenkedések – csak néhány főbb esemény és befolyási terület az utóbbi évtizedek amerikai geopolitikája tekintetében. A magterület, százöt évvel elméletének megalakítása után, úgy látszik, újra vonzást gyakorol, sőt befolyásol valakit az angol birodalom után, aki ha nem is kimondott világuralomra, de az egész világ fölötti ideológiai-politikai-gazdasági ellenőrzésre törekszik¹⁶ – nem feltétlenül csak a saját érdekében és szolgálatában.¹⁷ Az USA ma több síkon is anakonda-stratégiát folytat Eurázsia „kulcsországa”, Oroszország ellen, úgy tűnik, a magterület félelmének vagy bűvöletének jegyében: ketté kell szakítani, határai mentén nyomást kell rá gyakorolni és ellenőrzés alatt tartani a területét, s végül, ha lehetséges, le kell rohanni a centrumát. Ez volt Winfield Scott 1861-es, amerikai polgárháborús anakonda-stratégiájának északi lényege,¹⁸ amelynek globális geopolitikai verziójához ma majdnem egy egész világ asszisztál, lelkesen és gondolkodás nélkül.

Mindez csak három kiragadott példa volt, amely a geopolitika fontossága mellett szeretett volna szólni, erősen leegyszerűsített formában.¹⁹

A GEOPOLITIKA MEGHATÁROZÁSAI

Tudományelméleti és -történeti nézőpontból a geopolitika a politikai földrajzból nőtt ki magát és annak egyik ága.²⁰ Ehhez gyorsan hozzá kell tennünk, hogy bár alig több mint száz éves diszciplína, „mindig a levegőben volt”. Sokáig nem létezett olyan földrajz sem, amely ne lett volna politikai. Az első nagy ismert geográfusok, Hérodotosz, Sztrabón vagy Al-Bírúni földrajza nem a szó mai, visszatetsző értelmében, de politikai is volt. Sőt, mint alább szólunk róla, az ókori és a középkori földrajz olykor szakrális földrajz is. Nem azért, mert „tudatlan” lett volna, hanem mert eltérőek voltak a szempontjai. A „fordított térképek” esetében – például – azért ábrázolták „fordítva”, „fejjel lefelé” az egyes régiókat, mert a régi geográfusok gyakran az északi pólus felől szemlélték azokat. Amit a térképek alján, a konkrét szemlélőhöz közelebb lévőként rajzoltak, az a poláris nézőponthoz is közelebb állt. A térképek „teteje” ezért tartalmazta viszonylag gyakran, mai szokástól eltérően, a déli régiókat.

A geopolitikát mint kifejezést Rudolf Kjellén használta először 1905-ben.²¹ Kjellén, őt megelőzően Friedrich Ratzel, majd Mackinder és Karl Haushofer – vagyis a korai, klasszikus geopolitikusok és protogeopolitikusok – olyan szerzők voltak, akiknek művei nemcsak hatalmas műveltségről tanúskodnak, hanem mai szóval élve interdiszciplináris szemléletük minden mesterkéeltség nélküli, élő, eleven is volt. Gondolkozásuk az adott keretek között teljesen logikus és koherens, megfogalmazásaik szabatosak, olykor irodalmi értékkel is bírnak. Műveik olvasása filozófiai élményt nyújt, sok esetben nagyobb, mint a mai filozófusoké, akkor is, ha politikai és stílári tekintetben eljárt felettük az idő.

Pataki Gábor „*multidiszciplináris elemző módszerként*” definiálja a geopolitikát,²² amely abból a nézőpontból is fontos, amit írásunk kiinduló-

pontjaként felvetettünk. Szilágyi István szerint „a nemzetközi viszonyok térbeli és részben földrajzi aspektusaival foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudomány”.²³ Izsák Éva szerint két nagy rendszer, a tudomány és a politika találkozásának eredménye: a geopolitika kritériumaként állítja fel a leírás és az elemzés módszerességét, de a kevésbé tudományos politikai döntést és cselekvést is.²⁴ Molnár Gusztáv – nem sok lehetőséget hagyva a laikusoknak – a geopolitika szakmaiságát és éthoszáát hangsúlyozza.²⁵ Azt állítja: „egy geopolitikus és még inkább egy jól képzett és a szakma éthosza iránt elkötelezett geopolitikai munkaközösség számára nem lehetetlen feladat, hogy egy (...) hatalom lépéseit értelmezze, megalapozza és előre jelezze.”²⁶

KIEGÉSZÍTŐ DEFINÍCIÓK

Nem az egyenértékűség értelmében, ám a legtöbb geopolitika-definíció elfogadható. A geopolitika teljességre törekvő szelleme meg is követeli, hogy így tekintsünk rájuk.²⁷ Három meghatározással mi is szeretnénk kiegészíteni az eddigieket.

Az első, hogy a geopolitikai szemléletben az ember olyan nyitottságba, terességbe és teljességbe jut, melyben intellektusa mintegy otthonra lel, hazatalál. Valamiképpen akkor is igaz ez, ha csak relatív teljességről, földi otthonról vagy hazáról van szó. A teresség élménye e tényről függetlenül megvalósul, fennáll.

Második kiegészítő definíciónk, hogy a geopolitika eredetét és lehetőségeit tekintve kapcsolatos azzal, amit a középkorban szakrális földrajznak neveztek. A modern geostratégiaának és geoökonómiának már nincsenek ilyen vonatkozásai, és lehetőségei se nagyon, de a geopolitikai diszciplína alapjainak igen. Mackinder azt mondta, hogy a földrajzi tényezők állandóbbak, mint az emberiek.²⁸ És valóban – ha ő maga nem is így gondolta –, a földrajzi adottságokban

megnyilvánul Isten, az Ő akarata, megtestesül a szentség. Természetesen a Föld nem abszolút állandóság, még a földrészek sem állandóak, de figyelni kell a megtestesülés, az epifánia valamint az isteni intések relatív formáira, legalább azokra, melyek a viszonylagos formák között inkább az állandóság jegyében állnak.²⁹ A geopolitikának – szakmai szempontból is – foglalkoznia kellene azzal, amit Ferdinandy Mihály és mások a táj metafizikájának vagy a tájszellem átélésének neveztek, ha másért nem, akkor azért, mert a közvetlen tapasztalat a klasszikus értelemben vett geopolitika fontos része. Nemcsak térképeket kellene nézegetni és táblázatok adatai alapján spekulálni. A szemlélődés és az elmélyítés (*Vertiefung*) szándéka, ha a mélyben is, de közös platformra helyezi a geopolitikát a szakrális geográfiával.³⁰ Haushofer írta: „Éppen az »elmélyedés« fogalma – amely a szülőföldre illetve a határokkal szegélyezett haza életformájára vonatkozik – az, amely megtiltja, hogy a tér pusztán horizontális változását végérvényesen vagy éppen kielégítőnek tekintsük.”³¹

A harmadik meghatározásunk, hogy a geopolitika olyan modern tudomány, amely különös módon, de bepillantást nyújt a világot irányító földi erők belső logikájába és – kisebb részt – terveibe. Mint Mackinder kapcsán Molnár Gusztáv helyesen megjegyezte, ennek nem az az alapvető oka, hogy a geopolitikusok egyfolytában súgják a politikusok fülébe „az újabb és újabb lépéseket”.³² Persze ilyen geopolitikusok is vannak, akikre – mint Brzezinskire – külön oda kell figyelni. A viszony azonban olyan is lehet, hogy a geopolitikusok értelmezik, mintegy leleplezik a politikusok lépéseit. Ezen kívül a fantáziátlan politikusok is méritenek geopolitikai szerzőktől. Mindez, persze, nem jelent nagyon messzire és mélybe látást a világot irányító földi erők (az úgynevezett háttérerők) tekintetében. Mint megjegyeztük, a hosszú távú geostratégiai tervek nagyon kevésbé ismertek.

*Az úgynevezett transzeurázsiai biztonsági rendszer tervei és szereplői Z. Brzezinski szerint
(Geopolitikai szöveggyűjtemény, 1999, 145. o.)*

AZ ESZMEISÉG HIÁNYA

A geopolitika felemelkedése – még nem tudományos diszciplínaként és módszerességgént, hanem inkább politikaként – összefüggésben állt a gyarmatok növekedésével. Keletkezése kapcsán azt is észre lehet venni, hogy a 19. század közepétől a geopolitikai küzdelmek fokozatosan kiszorították az ideológiai és szemléleti küzdelmeket. Ez utóbbiak teljes mellőzésére a geopolitika – és ezt aláhúzzuk – *soha* nem lesz képes, különösen mióta a médiapolitika is a része. A geopolitika születése valamiképpen mégis összefüggésben áll az ideológiák hanyatlásával. Már említettük, hogy a geopolitika az emberi tényezőkhöz viszonyítva állandóbb tényezőkkel foglalkozik. E tekintetben azonban nem kellene eljutni a materializmusig, amit a geopolitikusok gyakran megtesznek. A geopolitika

nem lehetne az eszmeiség helyettesítője. Akkor sem, ha ez a momentum valahogy születésétől fogva belekódolt, és egyesek kimondottan ilyen helyettesítőnek szánják – ami nem kevésbé aljas az ideológiai visszaéléseknél. Már Mackinder „a történelem irodalmi koncepciójának” nevezte azt a felfogást, amely arra összpontosít, hogy a civilizációk eszmékből születnek.³³ Pedig így van, nem csak irodalom tárgyai; eszmék is igazgatják. Ennek elfogadása nem jelenti azt, hogy szem elől tévesztenénk „azokat az elemi erejű tényezőket, amelyek nyomása életre kelti a nagy erőfeszítéseket és a belőlük táplálkozó eszméket.”³⁴ De fordítva sem szabadna történnie: hogy az elemi erejű, földrajzi, történelmi és egyéb statikus tényezők szemlélése közben megelégedünk az eszmék erejéről és civilizációalkotó szerepéről. Napjaink geopolitikájában sajnos pontosan ez valósul meg, aminek következtében a geopolitika

tikai művek eszmei argumentációi minősíthetetlenül alászállítottak. Brzezinski az USA európai jelenlétét és világpolitikai beavatkozásait például a következőkkel indokolja: „tartós kötelezettség”; „geopolitikai pluralizmus”; „megosztott politikai felelősség”; „demokratikus hídfőállások”; „Európa egységre való törekvései csak az Egyesült Államok ösztönzésével valósulhatnak meg”; „kooperatív transzeurázsiai rendszer”; „demokratikus vívmányok”; „modernizálás”; „Eurázsia stabilitásának biztosítása”; „a fejlesztésre és a békefenntartásra vonatkozó globális kérdések”; „globális küldetés”; „folyamatos [gazdasági] jelenlét”; „transzeurázsiai biztonsági rendszer” stb.³⁵ Azon kívül, hogy közterek vagy álságosak, nehéz elképzelni, hogy ilyen „eszmékből” milyen civilizáció születhetne. De az ellentétes geopolitikai oldalon sem mindig sokkal jobb a helyzet: „a Szovjetunió mint Heartland”; „a Szovjetunió mint Eurázsia”; „csak az Oroszország központú Eurázsia kontinentális integritása garantálhatja (...) a valóságos szuverenitást”; „messianisztikus identitás”; „orosz univerzalizmus”.³⁶ Eurázsia valóságából és eszméjéből nem szabadna orosz kérdést csinálni. Sokkal több annál.

PONTOSÍTOTT HEARTLAND

1904-ben Mackinder a következőket írta a magterületről (Heartland) érkező népek kapcsán: „az ötödiktől a tizenhatodik századig a sztyeppén át, az Urál és Kaszpi-tenger közötti átjárón keresztül, Ázsia ismeretlen, eldugott zugaiból egymás után áramlottak be a turáni nomád népek: hunok, avarak, bolgárok, magyarok, kazárok, besenyők, kunok, mongolok, kalmükök. Attila alatt a hunok a Dunához legközelebb eső elkülönült sztyeppés részen, a Puszta közepén telepedtek le. Innen mértek csapást észak, nyugat és dél irányába, Európa letelepedett népei ellen. A történelem jelentős részét írhatnánk meg úgy, mint az említett portyázások közvetlen

vagy közvetett hatására beállott változások egyfajta kommentárját. (...) Ezer éven át lovas népek sorozata bukkant fel Ázsiából az Urál-hegység és a Kaszpi-tenger közötti széles térben, átlovagoltak Dél-Oroszország nyílt pusztáin és megtelepedtek az európai félsziget szívében, a Kárpát-medencében. A velük szembeni elkerülhetetlen ellenállás folytán formálták az őket körülvevő minden egyes nagy nép – oroszok, németek, franciák, olaszok és a bizánci görögök – történelmét. Az, hogy egészséges és hatékony ellenhatást gerjesztettek ahelyett, hogy széles körű zsarnokság nyomása alatt összezúzták volna az ellenük szegülőket, annak volt köszönhető, hogy erőik mozgathatósága a sztyeppéi adottságokhoz alkalmazkodott és a környező erdők és hegyek között nem érvényesülhetett.”³⁷ A magterületet övező peremrégiókról pedig azt mondta: „figyelemre méltó, hogy ezek nagyjából egybeesnek a négy vallás – a buddhizmus, a brahmanizmus, a mohamedanizmus és a kereszténység – övezeteivel.”³⁸ 1919-ben a Heartlandot – amit Izsák Éva nagyon szépen „szívtájékként” fordított³⁹ – Mackinder bizonyos módon összekapcsolta Kelet-Európával és Közép-Európa egy részével.⁴⁰ 1943-ban, nyolcvanharmadik életévében újra módosította magterület-elméletét: keleti határait nyugatabbra, a Jenyiszej-folyóhoz helyezte át.⁴¹ Mackinder nem volt saját elméletének fanatikusa, eltérően több utána következő, magterületben gondolkozó geopolitikai szerzőtől. Alig néhány szöveghelyen definiálja, ott is inkább körülírja. Nem mondja, hogy konkrétan el kellene foglalni, inkább irányításáról (command) beszél. Ha szimbólumokat használó szerző lett volna, ami nem volt – bár a régi ember mindig közelebb állt a szimbolizmusához, mint a mai –, azt írhatnánk, hogy egy rejtélyes hatóerőre gondolt a magterület tekintetében, amely működött és működik a világtörténelemben.

Mindenestre módosításai és változtatásai feljogosítanak bennünket arra, hogy bevezes-

sük a relatív *Heartland* fogalmát: eltérő kiterjedésben és körülmények közepette több szárazföldi terület magterület a maga környezetéhez képest, amely az ő saját peremíve vagy peremterülete, *rimlandja*.⁴² Ez lényegét tekintve nem relativizáló gondolat, hanem geopolitikailag is hasznosítható. Minden szárazföldi terület, amely képes arra, hogy szubtilis középponttá, szívtájékká legyen, környezetét tekintve szűkségszerűen az „anakonda szorításával” birkózik. Nemcsak elvi vagy absztrakt értelemben, hanem valóságosan.

A „NAGYSÁG” GEOPOLITIKAI PROBLÉMÁJA

Eddig megfogalmazott gondolataink – kevés kivétellel – a geopolitika fontossága mellett szóltak. Végezetül sem mondunk mást, de ki kell térni arra a problémára, hogy modern szerzők esetében a geopolitika egyfajta megalománia: a nagyság döntően vagy kizárólag kiterjedésszerű értelmezése. Ez szintén komoly eltérés a klasszikus geopolitikához képest. Karl Haushofer

például a legkisebb geopolitikai entitásokra képes volt még vonatkoztatni Lucretius Carus mondását: „Minden, mi létezik, a tér egyetlen irányában sem határolt”.⁴³ Tudta, bármilyen kis földrajzi entitáshoz is tartozzék, ha egy nép tudatára ébred ennek, nagy lesz, és ehhez a tudathoz képest a földrajzi nagyság semmit nem jelent. A „Dublintól Vlagyivosztokig terjedő Eurázsia” (Jean Thiriart) alig több egy gondolatnál, ha nem vagyunk képesek megoldani „kis” helyi problémákat, sőt nem is látjuk azokat. Haushofer nagyítóval a kézben sziklát mászó geopolitikus is volt, míg a maiak jó része szobai elemző, legfeljebb machinátor. Ennek megfelelően a globális geopolitika mellett – ha lehet előbb – rendelkezniük kellene *nemzeti geopolitikával*, ami egy lépcső az előbbi felé, de legalábbis párhuzamos tevékenység. Így a magyar külügyet és diplomáciát nem a „külgazdaságnak” kellene alárendelni, hanem a magyar, majd pedig a globális geopolitikának. Ám olyan geopolitikának, amely – eltérően korunk nagyvárosi hóbortjaitól – a részletekre is érzékeny, legyenek azok akár földrajziak, akár emberiek.

Jegyzetek

¹ Zbigniew Brzezinski: Eurázsiai geostratégia. Ford. Szőnyi Istvánné. In Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 1999, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 140. o.

² Uo. 138. o.

³ Nem tudjuk, hogy ez az édesapja, a klasszikus német geopolitika talán legnagyobb alakja, Karl Haushofer egyetértésével történt-e. Az *Apa* című szonettjének utolsó versszakja alapján mindenesetre azt feltételezzük, hogy nem. Lásd Albrecht Haushofer: *Moabita szonettek*. Budapest, 1992, Orpheusz Kiadó, 42. o.

⁴ Neulen kutatta ki Evola kapcsolatait is az *Auswärtiges Amt*-vel.

⁵ Pritz Pál: A Haushofer-jelenség. In Izsák Lajos – Stemler Gyula (szerk.): *Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Budapest, 1996, Napvilág Kiadó, 287. o. A szerző hozzáteszi, hogy az ifjú Haushofer szerint „az erdélyi egységet a román állam keretében kell keresztülvinni”. Uo.

⁶ Uo. 280–281. o.

⁷ Mint Heß, akivel nem értett teljesen egyet.

⁸ Ezért is fontos volna többet tudni az édesapjával való késői, 1941 körüli viszonyáról.

⁹ Pritz Pál: i. m. 282–283. o.

¹⁰ Ebből a szempontból szintén a tengeri-tengerentúli hatalmak szolgálatában álló, korai atlantista gondolkozónak tűnik. Lásd például: „Annak érdekében, hogy

ezek az államok [Fehéroroszország, Ukrajna stb.] tartósak legyenek, támaszkodni kell a fehéroroszoknak és az ukránoknak az oroszokkal szembeni nemzeti tudatára, illetve szítani kell azt.” Uo. 288. o.

¹¹ Halford J. Mackinder: A földrajz mint a történelem kulcsa. In Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt (szerk.): i. m. 16–27. o.

¹² Uo. 23. o.

¹³ Uo. 21. o.

¹⁴ Nicholas John Spykman: Eurázsia politikai térképe. Ford. Pusztai Anikó Emese. In uo. 57. o.

¹⁵ *Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction by the Right Honourable Sir Halford J. Mackinder.* Washington, 1996, National Defense University Press /Defense Classic/, 106. o. A maximának számos magyar fordítása van, itt Gazdag Ferenc fordításában idéztük. Mackinder eredetileg 1919-ben közölte.

¹⁶ Molnár Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy az eurázsiai geopolitikai szinergia esélyei. In Bodó Barna (szerk.): *Kisebbségben, közösségben.* Balázs Sándor nyolcvanadik születésnapjára. Temesvár, 2008, POLITEIA Romániai Magyar Politikatudományi Egyesület, 393–396. o. Ez a magyar geopolitikai irodalom általunk ismert eddigi legkomolyabb tanulmánya.

¹⁷ Brzezinski szövegeiben a „Közel-Kelet” túlságosan gyakran előforduló kifejezés.

¹⁸ Molnár Gusztáv: i. m. 384. o.

¹⁹ Leegyszerűsített formában, mert például az „anakonda szorítása” közvetett módon, de hozzájárul az Eurázsia-gondolat erősödéséhez. Lásd uo. 387. o. Itt részletesebb kifejtésekbe nem mehettünk bele.

²⁰ Bernek Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza.* Budapest, 2002, Nemzeti Tankönyvkiadó, 40. o. Gazdag Ferenc: A geopolitika fogalmáról és fejlődéséről. In uő (szerk.): *Geopolitika és biztonság.* Budapest, 2006, Zrínyi Kiadó /Biztonság a XXI. században/, 6. o.

²¹ Bernek Ágnes (szerk.): i. m. 57–58. o. Gazdag Ferenc: i. m. 6. o.

²² Pataki Gábor Zsolt: A geopolitika: egy multidiszciplináris elemző módszer. In Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt (szerk.): i. m. 8. o.

²³ Szilágyi István: *Geopolitika.* Pécs, 2013, Publikon /Geographica Pannonica Nova 14/, 5. o.

²⁴ Bernek Ágnes (szerk.): i. m. 40. o.

²⁵ Molnár Gusztáv: i. m. 380–381. és 386. o.

²⁶ Uo. 381. o.

²⁷ Lásd még Gazdag Ferenc: i. m. 5. o.

²⁸ Halford J. Mackinder: i. m. 27. o. Molnár Gusztáv: i. m. 377. és 382. o.

²⁹ Így például ama „földrészek vándorlása” jegyében álló relatív ténynek is fontos üzenete, reális-szimbolikus értéke van, hogy az afrikai földrész geográfiai szempontból közeledik Európa felé.

³⁰ Mindkettő multidiszciplináris, és azonos érdekeltségük van például a következő tudományterületeken: földrajz, történelem, térképészet, történetfilozófia, valálaskutatás.

³¹ Karl Haushofer: Határok. A maguk földrajzi és politikai jelentőségében. Ford. Berkó Dániel. *Északi Korona* (Budapest) 31. sz. (2009. július) 29. o. Ez a fordítás az 1927-es *Grenzen* II. és IX. fejezetét közli. Az idézet a IX. fejezetből származik.

³² Molnár Gusztáv: i. m. 380. o.

³³ Halford J. Mackinder: i. m. 17. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Zbigniew Brzezinski: i. m. Elszórtan. A „transzeurázsiai” a szerzőnél szinte kivétel nélkül Eurázsia-ellenest jelent.

³⁶ Alekszandr Dugin: A geopolitika alapjai. Oroszország geopolitikai jövője. [Részletek.] Ford. Bazsó Márton. In Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc: *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény.* Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó, 333, 338. és 343. o. Ez eszmei szempontból nagyon fontos, nemzetközi színvonalú, főként történeti szöveggyűjtemény.

³⁷ Halford J. Mackinder: i. m. 18–20. o.

³⁸ Uo. 23. o.

³⁹ Bernek Ágnes (szerk.): i. m. 62. o.

⁴⁰ *Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction by the Right Honourable Sir Halford J. Mackinder.* Id. kiad. 106. és 109. o. – Abban nem értünk egyet Molnár Gusztáv tanulmányával, hogy Mackinder „alaposan túlértékelt” volna Kelet-Európa jelentőségét. (I. m. 383. o.) Közép- és főként Kelet-Európa jelentősége a magterület tekintetében egészen eminens. Nélkülük Mackinder teóriája sem érte volna el azt a hatást, amit elért.

⁴¹ Nicholas John Spykman: i. m. 65. o.

⁴² Ennek megfelelően azon sincs semmi mosolyogni való, hogy hozzánk hasonlóan több más nemzet a Kelet és Nyugat kapujának vagy küszöbének tartja magát. A pluralitástól a saját átélés még valós és jogos.

⁴³ Titus Lucretius Carus: *De rerum natura* I. 958–959. Idézi Karl Haushofer: i. m. 22. o.